

OKULSUZ TOPLUMDAN SONRASI

Çev. E. Mine TAN

Okullar da, okullara gidenler de bir bunalım içindeler. Bunlardan ilkininki siyasal bir kurumun bunalımı, ikincisinininki siyasal tavırlarla ilgili bir bunalım. İkinci bunalım, yani kişisel gelişim bunalımı, okulun bunalımıyla ilişkili olmakla birlikte ancak ondan farklı olarak anlaşıl-
dığında çözümlenebilir.

Okullar meşru eğitim konusundaki tartışılmaz üstünlüklerini yitirmiş bulunuyorlar. Eleştiricilerin çoğu hâlâ köklü ve çileli değişiklikleri savunmayı sürdürüyorlar. Ama bunların yanında sayıları hızla artan bir azınlık devam zorunluluğunun toptan yasaklanmasından ve akademik diplomalarla belgelerin kaldırılmasından başka hiçbir önlemi yeterli görmüyorlar. Yenileşmeden ve yıkmadan yana olanlar arasındaki zıtlaşma yakında patlama noktasına ulaşacak gibidir.

Dikkatlerimizi okula yöneltirken çok daha derindeki bir sorunu kolaylıkla gözden kaçırabiliriz: bu sorun öğrenime yaklaşım biçimidir. İnsanlar öğrenimi bir meta olarak görmeyi sürdürecekler mi? Yeni yeni kurumsal düzenlemeler geliştirerek daha fazla sayıda insanın giderek daha bir etkinlikle üretebileceği ve tüketebileceği bir meta mıdır öğrenim? Yoksa getireceğimiz kurumsal düzenlemeler yalnızca öğrencinin bağımsızlığını, ne öğreneceğine karar vermek inisiyatifini ve bir başkasına yararlı olduğu için değil de hoşlandığı için öğrenmek hakkını korumaya mı yönelik olmalıdır? Seçimimizi, giderek daha etkin bir topluma uygun daha etkin bir eğitim ile eğitimin belli bir kurumun işi olmaktan çıktığı yeni bir toplum arasında kullanmak zorundayız.

* İllich, I., "After Deschooling, What?", Social Policy, vol. 2, no. 3 (September-October 1971), s. 5-13. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, c. 16, s. 2, 1983; sh. 45-59 da "İ. İllich ve Okulsuz Toplum" başlığıyla yayınlanan yazımızda kısa bir özeti verilen Okulsuz Toplum (Deschooling Society) daha sonra dilimize çevrilmiş bulunmaktadır (Okulsuz Toplum, çev. T. Bedirhan Üstün, Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985). Bu kez yazarın, Okulsuz Toplum düşüncesinin yankımaları üzerine 1971 de kaleme aldığı ve okulların hangi koşul ve önlemlerle kaldırılmasından yana olduğunu açıklığa kavuşturmaya çalıştığı bu yazısının çevirisini sunuyoruz. Çevirenin notu.

Okullar Toplumu Yeniden Üretir

Dünyanın her yerinde okullar kurulu düzeni, bu düzen ister devrimci, ister tutucu, ister evrimci diye adlandırılsın, yeniden üretmek için tasarlanmış, örgütlü girişimlerdir. Heryerde eğitime olan güvenin sarılması ve okullara karşı direncin artışı şu temel seçenekleri ortaya çıkarmaktadır: Bu bunalımla başa çıkmanın yolu okulların yerine yeni araçlar geliştirmek ve mevcut güç yapısını bu araçlara uyacak biçimde ayarlamak mıdır? Yoksa bu bunalım toplumu, kendi siyaset ve ekonomisinde sâklı olan ve sanayi süreci sayesinde yeniden üretilen yapısal çelişkileri göğüslemeye mi zorlayacaktır?

ABD ve Kanada'da okullara yönelen muazzam yatırımlar kurumsal çelişkileri daha da göze çarpıcı kılmaktan öte gidememiştir. Uzmanlar bizi uyarıyorlar: Charles Silberman'ın Carnegie Komisyonuna sunduğu rapor Derslikte Buhran adıyla yayınlandığında en çok satan kitaplar listesine girdi. Kitabın kamu oyunda böylesine geniş ilgi toplaması, sistemin sağlam belgelere dayalı bir suçlamasını oluşturmasından ötürü idi- yazarın okulu, en bilinep kusurlarını onarmak yoluyla kurtarma girişimleri bile bu suçlamanın ışığında anlamsız kalmıştı. Ontario'da Wright Komisyonu daima varsılların daha çok yararlandığı ortaöğretim sonrası eğitim için yoksulların kaçınılmaz ve onarılmaz biçimde haksızca vergilendirildiğini ortaya koyuyordu. Uygulamalar bu uyarıları doğruluyor: Öğrenciler ve öğretmenler okulu bırakıyor, özgür okullar açılıp kapanıyor, müteveli heyet adaylarının tartışma zemininde okulların siyasal denetimi konusu giderek öne çıkıyor, ve geçenlerde Berkeley'de olduğu gibi özdenetimi savunanlar bu kurullara seçilmeyi başarıyorlar.

8 Mart 1971 de Yüce Mahkeme başkanı Warren E. Bürger, Griggs v. Duke Power Co. davasında mahkemenin oybirliğiyle vardığı kararı şöyle açıklıyordu: 1964 Yurttaş Hakları Yasası (Civil Rights Act) nın fırsat eşitliğiyle ilgili hükmünde Kongre'nin amacını yorumlayan mahkeme okullardan verilen diploma ya da işe giriş sınavlarının "soyut olarak kişi"yi değil "iş açısından kişi"yi değerlendirmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Eğitsel önkoşulların "işbaşarısının makul ölçüsü" olduğunu kanıtlama yükümlülüğü işverene düşmektedir. Bu kararda mahkeme, diploma ve sınavların ırk ayırımı aracı olarak kullanılmasını yasaklamaktadır; ancak karar mantığı gereği işe girişte eğitsel kökenin herhangi bir biçimde ön koşul olarak kullanılmasına karşıdır. Ivar Berg'in öylesine berraklıkla açıkladığı "Büyük Tren Soygunu" şimdi artık

öğrenci, işveren ve vergi yükümlüsü kitlelerin dur emriyle karşı karşıya gelmiş bulunmaktadır.

Yoksul ülkelerde okullar ekonomik geriliği ussallaştırırlar. Bu ülkelerde halkın çoğunluğu zaten kıt olan çağdaş üretim ve tüketim araçlarından yoksundurlar ama okulun kapısından ekonomiye bir giriş yolu bulma umudunu taşırlar. Özgürlükçü bir kurum görünümündeki zorunlu okullaşma ise iyi eğitim görmüş kişilerin geriden gelen bilgi tüketicisine aşağı kategoriden bir öğrenim belgesine sahip olma utancını aşılmasına yol açar, böylece giderek olgularla bağdaşması güçleşen ve sözde kalan bir halkçılık yoluyla herşeyi akla yakın kılar.

Peru'daki askeri cunta işbaşına gelir gelmez ilk iş olarak kamu okullarına ayrılan ödenekleri kısıtladı. Devlet bütçesinin üçte biri tüm öğrencilere bir yıl süresince aklı başında bir eğitim sağlamaya yetmeyeceğine göre mevcut vergi gelirlerinin tüm yurttaşların daha kolay yararlanabileceği eğitsel kaynaklara yöneltilmesi daha iyi olur diye düşünüyorlardı. Cuntanın atadığı eğitsel reform komisyonu bu kararı tam olarak uygulayamadı, çünkü APRA'ya bağlı öğretmenlerin, komünistlerin ve Lima Başpiskoposu'nun baskıları altında kaldı. Böylece bir tekine bile gücü yetmeyen bir ülkede iki rakip eğitim sistemi ortaya çıktı. Sonuçtaki zıtlaşmalar cuntanın ilk yargılarını doğrulayacaktır.

On yıl süreyle Castro'nun Küba'sı, uzmanlık belgelerini pek fazla önemsemeden, mevcut insangücü kaynaklarından yararlanarak halk eğitimini hızla geliştirme yolunda büyük çabalar harcadı. Bu kampanyanın, özellikle okuryazarlığı yaygınlaştırma konusundaki ilk başarıları öteki Latin Amerika okul sistemlerinin gelişim hızlarındaki yavaşlığın kokuşmuşluk, askercilik ve kapitalist piyasa ekonomisinin sonucu olduğu iddialarını kanıtlamakta kullanılmıştı. Ne var ki hiyerarşik eğitimin gizli öğretim programı Fidel'i de, onun okullar aracılığıyla Yeni İnsan'ı yaratma girişimlerini de yakalamış bulunuyor. Öğrenciler yılın yarısında şeker kamışı tarlalarında çalışsalar ve "fidelismo"ya gönülden inansalar da Küba okulları her yıl yeni tüketim düzeylerine yönelen bilgi tüketicileri yetiştiriyorlar. Kaldı ki, Dr. Castro okul sisteminin asla yeterli sayıda diplomalı teknik insangücü yetiştiremeyeceği gerçeğiyle karşılaşmış bulunuyor. Yeni işlere girebilen "mektepliler", işlerini işbaşında öğrenerek belli bir yere ulaşan "alaylı" kadroların ortaya koydukları sonuçları tutuculukları yüzünden mahvediyorlar. Evrensel burjuvaziyi yaratmaya kefil olan gizli öğretim

programı sayesinde insangücünün kurumsal sermayeye dönüştürülmesinde ısrar eden devrimci hükümetin başarısızlıklarının hesabı öğretmenlerden sorulmamalıdır.

Bu bunalım yeni bir devri başlatacaktır. Okul çağının sona erdiğine tanıklık etmekteyiz. Yüzyılımızın başında rakisiz bir egemen olan okul, kendine koşanları sözleriyle uygulamaları arasındaki çelişkiyi görmekten alıkoyma gücünü yitirmiş bulunuyor. Bu çelişki okulun tuntuşraklı sözlerle savunduğı eşitlik mitiyle, verdiği diplomaların sınıflı toplumu ussallaştırması arasındadır. Okullaşma sürecinin yetkinliği belirleme aracı olarak, toplumsal değer ölçüsü olarak ve bir eşitlik aracı olarak geçerliğini yitirmesi kendini yeniden üretmekte okullara dayanan tüm siyasal sistemleri korkutucu niteliktedir.

Okul, bireyin topluma takdim törenidir. Daha doğrusu giderek daha az somut ve daha pahalı hizmetler tüketimine yönelik; evrensel ölçütlere, geniş ölçekli ve uzun vadeli planlamaya, bitip tükenmeyen gelişme töresi sayesinde hızla eskiyen modalara dayalı; yeni doyumların tüketimi için yeni gereksinimleri sürekli olarak özel taleplere dönüştüren bir topluma. Bu toplum sür-git-işleyebilme yeteneğı bulunmadığını giderek kanıtlamaktadır.

Yüzeysel Çözümler

Okullardaki bunalım çağdaş sanayi toplumunun daha derin bir bunalımının belirtisi olduğu içindir ki okulu eleştirenlerin yüzeysel çözümlerden kaçınmaları büyük önem taşır. Okulun niteliğı konusundaki yetersiz çözümlerler daha köklü sorunları yüzlemeyi geciktirmeye yarar sadece. Ama okula yönelen eleştiriler eğitsel, siyasal ya da teknolojiktir. Eğitiminin eleştirileri neyin nasıl öğretildiğine yönelir. Sözelimi öğretim programını eskimiş bulabilir; bu takdirde Afrika kültürü, Kuzey Amerikan sömürgeciliğı, Kadın Hakları, beslenme konularında dersler görmeye başlarız. Edilgen öğrenimi modası geçmiş bulabilir; sınıfta ve program düzenlemede öğrenci katılımını artırırız. Okul yapılarını yavan bulur, yeni öğrenim çevrelerine kavuşuruz. İnsan duyarlılığının geliştirilmesiyle ilgilenir, grup terapi yöntemlerini sınıfa sokarız.

Bir başka eleştirmen takımı kent okullarının yönetim siyasasıyla ilgilidir. Bunlar yoksulların kendi okullarını kendi sorunlarına karşı duyarsız bir merkezi bürokrasiden daha iyi yöneteceğine inanırlar. Bu nedenle, örneğin, zenci ana-babaları çocuklarını öğrenime istek ve

zaman ayırmak konusunda güdülemek üzere beyaz öğretmenlerin yerine geçirmeyi denerler.

Bazı eleştirmenler de okulların çağdaş teknolojiden yeterince yararlanamadığını vurgularlar. Bunlara göre ya sınıfları tümüyle elektriğe bağlamak ya da okulların yerine bilgisayarlı öğrenim merkezleri kurmak gerekir. Eğer McLuhan'ı izliyorlarsa, karatahta ve ders kitabının yerine kitle iletişim araçlarını koymaktan yanadırlar. Eğer Skinner'ı izliyorlarsa klasik öğretmen tipiyle yarışmaya girer ve maliyeti düşürme çabasındaki okul yöneticilerine ekonomik, ölçülebilir davranış değiştirme paketleri pazarlarlar.

Bana kalırsa bu eleştirmenlerin tümü de işin püf noktasını göremektedir, çünkü hepsi de öteki yazılarımda okulun törensel yanları dediğim şeyi kaçırıyorlar. Burada "gizli öğretim programı" diye adlandıracağım okulun törensel yanları diplomalandırmanın altyapısını oluşturmaktadır. Bazı yazarlar "gizli program" deyimini getto sokaklarının ya da banliyö bahçelerinin çevresel öğretim programını anlatmakta kullanmışlardır. Yani öğretmenin elindeki öğretim programının pekiştirmeye ya da boşuna bir çabayla silmeye çalıştığı programı. Nasıl dilbilimciler bir dilin yapısını onun kullanılışından ayırırlarsa ben de okulda olup bitenleri okulun yapısından ayırıyorum ve gizli program deyimini de okullaşmanın yapısını anlatmakta kullanıyorum.

Asıl Gizli Program

Okulun geleneksel gizli öğretim programı belli bir yaştaki insanların yaklaşık otuz kişilik kümeler halinde bir uzman öğretmenin yetkisi altında yılda en az beşyüz, en çok bin kez toplanmasını gerektirir. Önemli olan öğretmenin yetkeci olup olmaması değil, yetkiye sahip olmasıdır; devam koşulunu gerçekleştirmeye hizmet ettikleri sürece bütün birleşimlerin aynı mekânda gerçekleşmesi de şart değildir. Okulun gizli öğretim programı –yasal ya da olgusal yoldan– yurttaşları medeni haklarını kazanabilmek için asgari bir süre okula gitmiş olmaya zorlar.

Okulun gizli programı Afganistan'dan Zambia'ya kadar tüm birleşmiş milletlerin yasalarına girmiştir. ABD ve Sovyetler Birliğinin, varşıl ve yoksul ülkelerin, demokrasi ve diktatörlük rejimlerinin hepsinde ortak bir özelliktir bu. İdeolojileri ve teknikleri okul sistemlerine açıkça yansıtılmış olsun ya da olmasın, bütün bu ülkeler siyasal ve ekonomik gelişmenin okullaşmaya yapılacak yatırımların artırılmasıyla sağlanacağını sanırlar.

Gizli öğretim programı tüm çocuklara, ekonomik bir değeri olan bilgiye uzman öğretisi sonucu ulaşıldığını ve toplumsal hakların bürokratik bir süreçle kazanılan dereceye bağlı olarak elde edildiğini öğretir. Gizli program açık öğretim programını metalaştırır ve bunun elde edilmesini en güvenli servet kaynağı haline getirir. Bilgi belgeleri -mülkiyet haklarından, hisse senetlerinden ve aile mirasından farklı olarak- itiraz kabul etmezler. Apansız şans değişimlerine karşı dayanıklıdırlar. Güvenceli ayrıcalıklara dönüştürülebilirler. Kuzey Vietnam ya da Küba gibi bir ülkede yüksek düzeyde bilgi birikiminin yüksek düzeyde kişisel tüketime dönüştürülüp dönüştürülemeyeceği tartışılabilir; ama okulun daha çok güç, daha geçerli bir üreticilik niteliği ve daha ileri öğrenme kaynakları sağlayan yol olduğu tüm dünyada kabul edilmektedir.

Bütün kusurlarına karşın okulu uzun boylu düşünüp taşınmadan, alelacele söküp atamayız; çünkü şu anda okul önemli bazı olumsuz işlevleri yerine getirmektedir. Özgürlükçü eğitimcilerin bilinçsizce benimsedikleri gizli öğretim programı eğitimin bilinçli, özgürlükçü amaçlarını engeller, çünkü doğası nedeniyle bunlarla tutarsızdır. Ama öte yandan bu gizli program, davranış teknolojilerinin programlanması öğretiminin eğitime bütünüyle egemenlik kurmasına da engel olur. Gizli program bir yandan toplumsal rolleri bilgi edinme sürecine bağımlı kılarak sınıflaşmayı yasallaştırırken bir yandan da öğrenme sürecini devam zorunluluğuna bağlayarak eğitim müteahhitlerini yasa dışı ilân eder. Bilgi bir meta olarak algılanmaya devam ederken okul giderek eğitsel ve siyasal meşrûyetini yitirirse, şifa sunucu Ağabey'in (therapeutic Big Brother) ortaya çıkması kaçınılmaz olur.

Öğrenim gereksinimini okullaşma isteğine dönüştürmek ve olgunlaşmanın niteliğini uzman işleminin fiyat etiketine çevirmek "bilgi"nin anlamını içtenlik, etkileşim ve yaşam deneyimini belirten bir terim olmaktan çıkararak uzmanlarca paketlenmiş ürünleri, pazarlanabilir hakları ve soyut değerleri anlatan bir deyimle dönüştürür. Okullar bu dönüşümü geliştirmeye yardım etmişlerdir.

Kuşkusuz okul bilgi, anlayış ve bilgeliği, ölçümü saygınlık ve gücün anahtarı olan davranış özelliklerine dönüştüren tek kurum değildir. Kaldı ki okul, bilgiyi güce dönüştürmekte kullanılan ilk kurum da değildir. Ama, bilgi tüketimini saygınlık ve güç kullanımına dönüştüren büyük çapta devlet okulları olmuştur. Bu işlev, okulun orta sınıfın alt kesimlerine uzman mesleklere ulaşım yolunu açtığı toplumlarda bu kesimlerin meşru beklentilerine özellikle denk düşmüştür.

Yabancılaşma Kavramının Yaygınlaşması

Ondokuzuncu yüzyıldan bu yana, kapitalist ekonomide insanın kendi emeğine yabancılaştığı, bunun keyfine varamadığı, üretim araçlarına sahip olanlar tarafından bu emeğin sonuçlarından yoksun kıldığı savını duymaya alışmış bulunuyoruz. Resmen Marxist ideolojiye bağlı olan ülkeler de bu olayı değiştirmekte pek başarılı olamamışlardır. Onların yapabildikleri de sömürünün nimetlerini üretim araçlarının sahiplerinden Yeni Sınıflara ve yaşayan kuşaktan geleceğin ulusal devletinin yurttaşlarına aktarmaktan ibarettir.

Yabancılaşma kavramını amaçlı ve üretici insan etkinliklerine uygunlar da insanların çeşitli uzmanlık hizmetlerinin müşterileri olarak kullanılışlarına uygulamazsak zamanımızın bunalımını anlamakta bu kavramdan pek fazla yararlanamayız. Yabancılaşmanın anlamını genişletirsek hizmet-merkezli bir ekonomide insanın yalnız "üretebildiklerine" değil "yapabildiklerine" de yabancılaştığını, işgücünün ürünlerini satmaktan daha da önemli olarak aklını ve yüreğini sağaltıcı işleme (thrapeutic treatment) teslim ettiğini görmemiz kolaylaşacaktır.

Okullar insanı öğrenime yabancılaştırmış bulunuyorlar. İnsan okula gitmekten hoşlanmıyor. Eğer yoksul ise okulun ünlü nimetlerinden yararlanamıyor; kendisinden istenilenlerin tümünü yerine getirebile güvenliği sürekli olarak yeni mezunların tehdidi altında; duyarlı bir insan ise olanla olması gereken arasındaki derin çatışmaları fark ediyor. Kendi değerlendirmelerine güvenmiyor; buna karşılık eğitimcinin değerlendirmelerini beğenmese de kabule ve gerçeği değiştirmeyeceğine inanmaya mahkum edilmiş bulunuyor. Törenselleşmeyle, kazanılmış bilginin doğurduğu bunalım daha önemli bir sorunu, yani yabancılaşmış bir toplumda yaşama nasıl katlanılacağı konusunu gündeme getiriyor. Kurumsal düzenlemelerde ve öğrenim anlayışımızın vurgularında yapılacak değişikliklerin ilkelerini belirleyecek olursak bu, siyasal ve ekonomik örgütlenmede köktenci değişiklikler için de ilkeler önermemiz anlamına gelecektir.

İnsan kendi dilinin yapısını ancak ikinci bir dili rahatlıkla kullanmaya başladığında anlar. Bunun gibi, gizli öğretim programının toplumsal çözümlemelerin kör noktasından aydınlığa çıkması da toplumsal girişim seçeneklerinin oluşmaya başladığının ve bazılarımızın gerçekleri yeni bir açıdan görmemizi sağladığının göstergesidir. Parasız, zorunlu okullaşmanın aydın çoğunluğun siyasal çıkarlarına karşı

olduğu gerçeği üzerinde bugün artık kolayca görüş birliğine varılabilmektedir. Okulun evrensel bir eğitim aracı olarak savunulabilir yanı kalmamıştır. Programlı öğrenimin işbilir pazarlamacıları bile okula gereksinin duymuyor artık. Kasetli, filmli ve bilgisayarlı öğretim yandaşları bir zamanlar potansiyel iş olanağı düşüncesiyle okula şirin görünmeye çalışırken şimdi işi doğrudan kendileri üstlenmenin yolunu arıyorlar.

Okuldan hoşnut olmayanlarla gizli öğretim programı konusunda bilinçlenenlerin sayısı arttıkça bunların isteklerini mevcut sistemin karşılayabileceği gereksinimlere dönüştürmek için giderek daha fazla ödün vermek suretiyle muhalefetin kırılmasına çalışılmaktadır. Gizli öğretim programı karanlıktan bilineimizin ilk ışıklarına çıkarken "okulsuz toplum" ve "okulların kaldırılması" sıklıkla rastlanan sloganlar olmaktadır. Geçen yıla kadar bu terimlerin pek kullanıldığını sanmıyorum. Oysa bu yıl, bazı çevrelerde, yeni bir inanç ölçütü ve bayrağı haline geldi bu sözler. Daha geçenlerde, güçlendirilmiş telefon aracılığıyla Ohio Devlet Üniversitesi'nin Eğitim Koleji'ndeki okulsuzlaşma konulu bir seminere katıldım. Everett Reimer'ın okulsuzlaşma konulu kitabı ticarî yayımından önce çok satan bir üniversite ders kitabı olmuştu. Ama işin şurası çok önemlidir: Okula yöneltilen köktenci eleştiriler okulsuzlaşma sloganını benimsemekle kalmayıp öğrenim ve gelişmenin bir programlama süreci olarak anlaşılabilmesi görüşünü ve buna dayalı toplumsal adalet anlayışını -herkes için daha çok tüketim zorunluluğunu- da yadsımalıdır. Bu yapılmadığı takdirde yitik devrimlerin sonuncusunu kışkırtmış olmakla suçlanacağı demektir.

Okullar Çok Kolay Hedeflerdir

Yaşadığımız bunahim okullara saldırmayı kolaylaştırmış bulunuyor. Herkesin de bildiği gibi okullar yetkeci ve katıdır; hem uymacılığa hem çatışmaya neden olurlar; yoksullara ayırtgözetimi uygular, varsıları sorumluluktan kurtarırlar. Bunlar yeni olgular değildir ama eskiden bunları ifade etmek hayli yürek işi sayılırdı. Oysa bugün okulları savunmak yüreklilik istiyor. Bugün artık mezun olduğumuz yuvayla alay etmek, eski kutsal ineğe kısa mesafeden atış yapmak modası var.

Okulların zayıflıkları ortaya dökülünce, en çarpıcı kusurlara çözüm önermek kolaylaşır. Sınıftaki yetkeci kurallar çocukların uzun sürelerle okula kapatılması anlayışının öncül ögesi değildir. Özgür okullar bu konuda pratik bir seçenek olup normal okullardan daha da

ucuza maledilebilirler. Sorumluluk, zaten eğitimsel söylevin bir parçası olduğu içindir ki yöresel denetim ve iş başarısına göre sözleşme yapmak çekici, saygın siyasal amaçlar niteliğini kazanmıştır. Herkes eğitimin gerçek yaşama uygun olmasını istediği içindir ki eleştirmenler, sınıfın duvarlarını tüm kültürümüzü kuşatacak biçimde genişletmekten söz edebiliyorlar.

Seçenekler giderek daha yaygın bir propaganda kazanmakla kalmayıp çok kez hiç olmazsa kısmi bir uygulamaya da kavuşuyor: deneysel okullara ödenek ayrılıyor, öğretmenleri işe alma yetkisi tek merkeze bağlanmaktan çıkarılıyor, çıraklık ya da yolculuk lise kredileri arasına giriyor; bilgisayar oyunları deneme konusu oluyor.

Değişikliklerden çoğunun iyi sonuçları olduğunu görüyoruz; deneysel okullarda okuldan kaçanların sayısı azalıyor; atama yetkisinin dağıtıldığı yörelerde ana-babaların daha fazla bir katılma duygusu var; eğitimleri sırasında gerçek meslekleri tanıyan çocuklar işlerinde daha fazla ustalık gösteriyorlar. Ama bütün bu seçenekler okulun gizli yapısına dokunmadıkları için ancak belirli sınırlar içinde etkili olabiliyorlar. Yeni yeni örnekleri çoğalan özgür okullar devam olgusunu kaldırmaksızın özgürlük aldatmacasına yol açıyorlar. Kandırmaca yoluyla okula devamı sağlamak uzmanlık hizmeti gereksinimini, görevliler tarafından zorlanan gönülsüz devamdan daha bir inandırıcılıkla gerçekleştiriyor.

Yetiştikleri özel seralara pekaz benzerlik gösteren bir toplumda özgür okulların mezunları yaşam konusunda pekala âciz kalabiliyorlar. Eğitim sisteminin alt katmanlarında denetim yetkisinin yöresel halka devredilmesi, yöresel yetkilileri üst katmanlardaki uzman yetkililerin komisyoncusu durumuna düşürüyor. Yapararak öğrenme, uzman eğitimciler ya da yasalar tarafından toplumsal değeri olan bir öğrenme olarak tanımlanma zorunluluğuna tabi tutulursa çok fazla bir önem taşıyor. Öğretmenler tüm ipleri ellerinde tuttıkları sürece evrensel köy evresel okul olacak demektir. Böylesi bir kurumun sosyal hizmet uzmanlarının yönettiği evrensel bir tımarhaneden ya da şirket gardiyanlarının yönettiği bir evrensel tutukevinden tek farkı da adı olacaktır.

Uysal Eşitsizlik

Okulun alelacele, sorgusuz sualsizce ortadan kaldırılması, anlık kullanımlar ya da saygınlık amacıyla kazanılmış basit öğrenimlerin üretim ve tüketiminin artırılmasına herkesin bedavadan katılmasını sağlayacaktır. Okulda üretilmiş, karmaşık, programlı öğretim paket-

lerinin gözden düşüşü, bilginin belgelendirilmiş paketlerde gelmesi ve uzman gardiyanlarca korunan mitolojik bir bilgi deposundan sağlanması halinde daha fazla değer taşıdığı düşüncesinden kurtulmayı birlikte getirmediğçe boş bir yengi olacaktır. Kanımca, ancak gerçek katılım toplumsal değeri olan bir öğrenim oluşturur. Bu ise öğrencinin öğrenim sürecinin her evresine katılması, yani yalnız neyi nasıl öğreneceğini değil, aynı zamanda yaşam ve öğrenim amacını, kendi bilgisinin kendi yaşamında nasıl bir yeri olabileceğini özgürce kararlaştırabilmesi anlamına gelir.

Görünüşte okulsuzlaştırılmış bir toplumda toplumsal denetim, çok kimsenin hiç olmazsa okulun son gününde kurtuluş duygusunu tattıkları şimdiki toplumdan daha ustalıklı ve uyuşturucu olabilecektir. Kitle iletişim araçlarından öğrenilenlerin okulun içinde ve dışında kişisel temaslarla öğrenilenleri miktar olarak kat kat aşamasıyla birlikte denetimin daha dolaylı biçimleri şimdiden yaygınlaşmıştır. Programlanmış bilgi daima gerçeği perde arkasına gizler.

Programlanmış bilginin felçedici etkilerini ürkünç bir örnekle anlatmak istiyorum. Amerikan halkının ABD nin Vietnam'da işlediği cinayetlere karşı hoşgörüsü, II. Dünya Savaşı sırasında Alman halkının Almanya'nın cephedeki, işgal topraklarındaki ve toplama kamplarındaki cinayetlerine gösterdiği hoşgörüden katkat fazladır. Almanların o zamandaki cinayetleri tartışmaları siyasal suç sayılıyordu. Oysa ABD nin Vietnam'da işlediği suçların televizyonda sergilenmesi bir eğitim hizmeti sayılmaktadır. Amerikan halkının bu sömürge savaşında askerlerinin işlediği suçları, Almanların SS ler tarafından Reich topraklarında işlenen suçlardan daha iyi bildikleri bir gerçektir. Almanya'da bir kimsenin savaş suçlarıyla ilgili bilgi edinebilmesi için büyük tehlikeyi göze alması gerekti; ABD'de ise benzer bilgiler insanların oturma odalarına TV kanallarıyla sevkedilmektedir. Ne var ki bu, Almanların kendi devletlerinin işlediği acımasız ve kitlesel suç konusunda çağdaş Amerikan halkından daha bilinçsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aslında, Almanların *daha da* bilinçli oldukları bile söylenebilir; çünkü onlar adam öldürme ve işkence konusunda paketlenmiş bilgilerle fiziksel olarak kuşatılmamış, parçalara bölünerek TV ekranından kaşıkla yedirilen gerçeklik sayesinde gerçeklere karşı aşılınmamışlardır.

Önceden pişirilmiş bilginin tüketicileri gerçeğe değil, bir uzmanlar kümesinin gerçeklikten soyutladığı bilgilere tepki göstermeyi öğrenirler. Gerçeğe ulaşım daima bir uzman tarafından denetlenir ve öğrenci de bu denetimi doğal saymayı öğrenirse tüm dünya görüşü hijyenik, renk-

siz-kokusuz hâlahır, siyasal yetersizliğe uğrar. Varoluş ve gerçeğe nüfuzetme anlamına gelen İbranice jdh sözcüğünde ifade edilen “bilme” onun gücü dahilinde değildir. Çünkü sorumluluğunu yüklenebileceği gerçeklik, biriktirip durduğu istif edilmiş bilgi ölçeklerinin ardında ondan saklanmıştır.

Okulun düşünüp taşınmadan kaldırılışı işe, alma, yükseltme ve daha da önemlisi araç-gereçleri kullandırma tercihi açısından yeni yeterlik ölçütleri geliştirilmesine yol açabilir. Rol belirlemede kullanmakta olduğumuz “genel” yetenek, yetkinlik ve güvenilirlik ölçekleri eğitimin yüksek dozlarına dayanıklılık esasına göre ayarlanmıştır. Bunlar öğretmenler tarafından geliştirilmiş ve çoğunluk tarafından akılcı ve adil olarak kabul edilmişlerdir. Onların yerine geçecek öylesi gereçler ve ölçütler bulunabilir ki bunlar, okul notlarından hem çok daha sinsi hem de toplumsal sınıflaşmayı, ayrıcahk ve güç birikimini hakk göstermekte onlar kadar etkili olabilirler.

Okulsuzlaştırılmış toplumda askeri, bürokratik, siyasal etkinliklere katılmak ya da siyasal bir partide koltuk sahibi olmak tıpkı aristokratik toplumda soy-sop, ortaçağ toplumunda Kilise içindeki konum, ya da okullu toplumda mezuniyet dönemi gibi öteki kurumlara transferi mümkün bir köken oluşturabilir. Genel tutum, zekâ ya da mekanik yetenek testleri öğretmenlerinkinden farklı ölçütlere göre standardlaştırılabilir. Bunlar psikiyatristlerin, ideologların ya da bürokratların benimsedikleri uzman hizmetinin ideal düzeylerini yansıtabilir. Akademik ölçütler şimdiden tartışılmaya başlamıştır. Columbia Üniversitesi'ndeki Kent İncelemeleri Merkezi, uzmanlık eğitimi ile mesleki yeterlik arasında uzmanlık eğitimi ile gelir, saygınlık ve yönetim gücü arasında olduğundan daha az bağıntı bulunduğunu saptamıştır. Akademik olmayan bazı ölçütler şimdiden önerilmektedir. ABD deki kentsel gettolardan Çin köylerine kadar her yerde devrimci gruplar ideoloji ve askerciliğin, skolastik öğretim programlarından daha kolaylıkla siyasal ve ekonomik güce dönüşebileceğini kanıtlamaya çalışıyorlar. Mesleğe uygunluğun işe almada, yükseltmede, araçgereçlerden yararlandırmada tek kabuledilebilir ölçüt olduğunu güvenceleyerek, yalnız okulları değil tüm törensel elemeciliği ortadan kaldırmadığımız sürece okulsuzlaştırma şeytanı şeytanla kovalamadan öteye gitmeyecektir.

Siyasal Amaç Gereksinimi

Okul sistemine köktenci bir seçenek arayışı kesin siyasal taleplere dönüştürülmediği takdirde hiçbir sonuç vermeyecektir. Bu talep-

ler geniş anlamda okulsuzlaştırma ve buna bağlantılı olarak eğitim özgürlüğü güvencesidir. Koruyucu yasalar, siyasal bir program ve okulun tam karşıtı olan kurumsal düzenlemeler için ilkelerin belirlenmesi bu yolda atılacak adımlardır. Devam zorunluluğunu tümünden yasaklamadıkça, daha önceki devam önkoşuluna dayah ayırdgözetimini engellemedikçe, vergi gelirlerinin denetimini kurumlardan bireye aktarmadıkça okulları ortadan kaldıramayız. Bu eylemler bile yalnız başlarına eğitim özgürlüğü güvencesi getirmezler. Bunlarla birlikte, herkesin, insanı davranış değişikliğine zorlayan yada somut bir işe göre değil de soyut olarak değerlendirmek üzere tasarlanan okul ya da benzeri araçlar karşısındaki bağımsızlığını onaylamak gerekir.

Okulsuzlaşma kendine ilginç yandaşlar bulabilmektedir. Okulların kaldırılması olayının doğasında mevcut olan belirsizlik kendi çıkarlarını okulun yıkılmasında gören öğrenciler, öğretmenler, işverenler, fırsatçı siyaset adamları, vergi yükümlüleri gibi değişik grupların şeytani ittifakında açıkça kendini göstermektedir. Ama bu ittifakın şeytanî nitelik kazanması ancak yandaşları okulların, eğitimi üretmek ve tüketmekte yetersiz araçlar olduğuna ve tatminkâr bir başka ortak sömürü aracı bulunabileceğine inanıyorlarsa söz konusu olur.

Okulları kaldırabiliriz ya da kültürü okulsuzlaştırabiliriz. Bilgi endüstrisinin bazı yönetsel sorunlarını geçici olarak çözümleyebilir, ya da siyasal devrimin amaçlarını eğitsel önermeler halinde ifade edebiliriz. Yaşadığımız bunahıma vereceğimiz tepkinin nirengi noktası öğretim ve öğrenim konusundaki sorumluluğumuzu belirlememizdir.

Okullar öğretmenleri yönlendirilmiş, planlanmış davranış değişiklikleri yoluyla insangücünü sermayeye dönüştürme programının yöneticileri haline getirmişlerdir. Okullaşmış bir toplumda, öğrencileri bitip tükenmeyen tüketim ve bağımlılığa çengellenen ilk gereği uzman öğretmenler çalıştırmaktır. Okullar "öğrenimi" bir uzman etkinliği haline getirmişlerdir. Öğretim ve öğrenim, doyum verici yaşamdan ayrılmış ve yabancılaştırılmış kutsal etkinlikler olmayı sürdürdükçe okulların kaldırılması, sorumluluğun başka yönetsel biçimlere dönüştürülmesinden öteye gitmez. Eğer okulların kaldırılması "bilgi"nin daha çok kimseye daha etkin olarak dağıtılması amacına yönelik olursa, yeni bilgi endüstrisinin müşteri-satıcı ilişkileri aracılığıyla insanın yabancılaşması sadece evrenselleşir, o kadar.

Okulsuzlaşma öğretim ve öğrenimin laikleşmesini sağlamalıdır. Bu ise, denetimin daha az biçimsel başka bir kurumlar dizisine ve

belki daha az göze çarpan temsilcilere devredilmesini gerektirir. Öğrencinin özgürlüğü, neyi öğreneceğinin ve benimseyeceğinin topluma karşı hesabını vermek zorunda kalmaksızın güvenceye bağlanmış olmalıdır. Herkesin öğrenim hakkı, başkalarının yeteneklerini geliştirmeye yardım yükümlülüğünü üstleneceği umuduyla güvenceye alınmalıdır. Başkalarını öğretmek riskini göze alan ya da kendini bir öğretmenin etki alanına teslim eden herkes sonuçların sorumluluğunu da yüklenmelidir; bunlardan hiçbirisi suçlu paratoner kurumlara ya da yasalara atamamalıdır. Bilinçli yaşamın mutluluğu insangücünün sermayeye dönüştürülmesinin yerini almazdır.

Üç Köktenci İstek

Bilgi konusundaki her diyalog aslında toplumdaki birey hakkında bir diyalogdur. Günümüzde okulların içinde olduğu bunahımın çözümlemesi, öğrenimi kolaylaştırmakta, bağımsızlığı ve karşılıklı ilişkileri özendirmekte ve yabancılaşmayı yenmekte nasıl bir toplumsal yapının gerekli olduğu konusunu tartışmayı gerektirir. Böylesi bir girişim ise eğitsel ilginin normal sınırlarını aşar. Aslında bu, belli siyasal amaçların irdelenmesine yol açar. Bu amaçlar, insanın gelişmesi için kurması gereken üç genel "ilişki" tipini belirlemek suretiyle açık bir biçimde tanımlanabilir.

Olguları elde et, araçlara erişme yolu bul ve bunlardan herhangi birinin hangi sınırlar içinde kullanılacağı konusunda sorumluluk yüklen. Bir insanın olgunlaşabilmesi için herşeyden önce nesnelere, mekânlara, süreçlere, olaylara ve belgelere erişebilmesi gerekir. Bunlara erişmenin güvencesi öncelikle şu anda hapsedilmiş oldukları ayrıcalıklı depoların kilitlerini açmaktır.

Yoksul ve varıl çocukların farkı bir bakıma birinciler için sır olanların ikinciler için patent hakkı oluşudur. Bilgiyi metalaştırmak suretiyle ona özel mülkiyet işlemi yapmayı öğrenmiş bulunuyoruz.

Özel mülkiyetin ilkeleri günümüzde gerekli kökenlere sahip olmayanların belli olgulara erişmesini engelleme yolu olarak kullanılıyor. Dünyayı eğitime kavuşturmak amacını güden bir siyasal programın ilk hedefi öğretim ve öğrenim elde etmeyi kısıtlama hakkının kaldırılması olacaktır. Bilgiyi özel mülkiyetinde tutma hakkına günümüzde tek tek bireylerin sahip çıktığına da rastlıyoruz. Ama bu hakkın en etkin biçimde şirketler, bürokrasiler ve ulus devletler tarafından kullanıldığı ve korunduğu görülmektedir. Aslında, bu hakkın kaldırılması, çağdaş ülkelerden hiçbirinin siyaset ve meslek yapısının sürekliliği

halinde etkili olmaz. Öğretim araçlarının daha hakça dağıtımını ya da eğitsel nesnelere satın alınabilmesine yarayan maddi gücü sağlamak da buna yetmez. Gerçeklerin sır olmaktan çıkarılması eğitsel reforma yönelik geleneksel önerileri aşar; ama bu geniş ve belki de asla varılmıyacak siyasal amaçların belirlenmesi gereği en açık biçimde eğitsel görüş açısından görülebilir.

Öğrencinin, kendisine mesleklerinin püf noktasını ya da becerilerinin girdi-çıkışını öğretecek kişilere de gereksinimi vardır. İlgisi olan bir öğrenci için çoğu becerileri yerine getirmek ya da rolleri oynamak fazla zaman almaz. Bir becerinin en iyi öğretmeni genellikle onu kullanmakta olan kişidir. Uzman öğretmenlerin tüm alanlara insan yetiştirme tekeli kurdukları ve yetkisiz öğretimi safdışı ettikleri bir toplumda bu gerçekleri unutmuş bulunuyoruz. Öyleyse, siyasal amaçların en önemlilerinden biri, kazanılmış becerilerin paylaşılmasını güdülemektir.

Becerilerin paylaşılması isteği, kuşkusuz, ulaşılmak istenen gelecek konusunda çok daha köktenci bir görüşü gündeme getirir. Becerilere erişmek yalnız okulların ve mesleki örgütlerin sertifika verme tekeli dolayısıyla kısıtlanmış değildir. Becerilerin uygulanması az bulunur araçların kullanılmasına da bağlıdır. Bilimsel bilgi, çok uzmanlaşmış ve talebi giderek arttığı halde arzı kısıtlı kalmış olan mal ve hizmetlerin *verimli* üretimi için kurulmuş karmaşık yapılar içinde kullanılması gereken araçlarla bütünleşmiştir. Yalnızca ayrıcalıklı bir azınlık karmaşık tıp araştırmalarının sonuçlarına sahip olabilir ve yalnızca ayrıcalıklı bir azınlık doktor olmayı başarır. Süperonik uçaklarda yolculuk yapabilenler de onları uçurmayı bilenler de oldukça küçük azınlıklardır.

Gereksinimlerin ve bunları sağlama yollarının uzmanlaşması doğrultusundaki bu yönsemeye getirilebilecek seçeneklerin en kolay yolu eğitimden geçer. Bu, uzmanlık bilgisinin nasıl kullanılmasının arzu edildiği sorusuyla ilgilidir. Bilimin yararlarına erişebilme eşitliğini kolaylaştırmak, yabancılaşma ve işsizliği azaltmak için, bilimsel bilginin büyük çoğunluğunun sağlanabileceği araç ve öğelerle bütünleştirilmesinden yana olmalıyız.

Beceri kazanmanın ve kullanımının yaygınlaştırılması için gerekli koşulları anlayabilmek, sanayi sonrası sosyalizmin temel özelliklerini tanımlamamıza yardım eder. Bürokratik sanayi toplumunda üretim araçları üzerindeki kamu mülkiyetinin genişletilmesi yararsız; hatta sakıncalıdır. Fabrikalar, otoyollar ve ağır yük kamyonları simgesel

olarak tüm halkın mülkiyetine verilebilir, tıpkı Kaba Ulusal Ürünün veya Ulusal Eğitimin onlar adına gerçekleştirilmesi gibi. Ama halk çoğunluğu, güç bulunur mal ve hizmetleri üretmek için gereken araçları bilfiil kullanamaz. Sadece herkesin bulabileceği ve kullanabileceği kadar ucuz ve basit araçlar, belli bir amaç için kullanmak isteyenlerin geçici olarak paylaşmak üzere birlikler kurabilecekleri araçlar, kullanımları sırasında özel amaçların oluşmasına elverişli araçlar-ancak bunlar endüstriyel üretim biçimiyle birbirine yabancılaşan çalışma, iş ve dinlenmenin yeniden bütünleşmesini sağlarlar.

Basitlik ve dayanıklılıkları sayesinde çok çeşitli yaratıcı girişimlerde kullanılabilen araçların ve öğelerin sağlanması güvencesinin önceliğini eğitsel açıdan kabul etmek işsizlik sorununun çözümünü de belirlemek demektir. Sanayi toplumunda işsizlik, yapacak hiçbir şeyi olmayan ve yapmayı unutmuş olan kişinin hüznü hareketsizliğidir. Gerçekten yararlı işler pek az olduğu için, sorun genellikle askerlik, kamu yönetimi, eğitim ya da sosyal hizmetler gibi hizmet sektörlerindeki iş sayısını artırmakla "çözümleir". Eğitsel düşüncelerim beni, giderek karmaşıklaşan ve hızla modası geçen malların piyasasının genişlemesine dayanan şimdiki endüstriyel üretim biçiminin yerini almak üzere, işgücü ve onarım yoğun fakat fazla karmaşık olmayan araç ve öğelere dayalı post-endüstriyel bir üretim biçimi önermeye zorlamaktadır.

Aşıkâr Eğitsel Özgürlükler

Herhangibir toplumdaki eğitim düzeyi o toplumun insanların yaşamalarını etkileyen olgu ve araçları ne ölçüde elde edebildikleriyle ölçülebilir. Böylesi bir elde ediş, çağdaş teknolojilere ayrıcalıklarını sağlayan olguları gizleme hakkının ve araçların karmaşıklaşmasının kökten reddini gerektirir. Teknolojik toplumda tatminkar bir eğitim düzeyi bilimsel bilginin kullanımına önemli kısıtlamalar getirir. Aslında, insanlara yaşamın amaçlarını oluşturan öğrenim ve üretim yeterliği duygusunu -kuramsal olarak değil de- bireysel olarak geliştirme koşullarını sağlayan bir teknolojik toplumun varlığı teknokratların yetkilerinin kısıtlanmasına bağlıdır. Çünkü, günümüzde hem hizmetleri hem de üretimi denetim altında tutanlar teknokratlardır. Bu tür kısıtlamaları sadece güçlü ve aydın bir çoğunluk getirebilir.

Olguları elde edebilmek ve araçları kullanmak eğitsel fırsat eşitliğini sağlamak için gereken en aşıkâr iki özgürlükse, benzerleri biraraya toplayabilmek de bireyin öğrenimini siyasal süreç, siyasal süreci de

bilinçli kişisel gelişime dönüştürebilmenin bir yoludur. Bireyin kazanmış olduğu veriler ve beceriler ancak diyalektik etkileşimde kullanıldıkları zaman araştırmacı, yaratıcı, açık-uçlu ve kişisel anlama dönüştürler. Bu ise herkesin, hergün, ne tür bir soruyu tartışmak istediğini, ne tür bir yaratıcı beceri kullanımı için eşleştirme istediğini –kendi önerisini duyurabilmeyi– ve kendi benzeri kişilerle tanışabilme koşullarını bulma özgürlüğünün sağlanmasını gerektirir. Konuşma, basın, toplanma özgürlükleri geleneksel olarak bu özgürlüğü anlatmakta kullanılmıştır. Çağdaş elektronik, foto-ofset, ve bilgisayar teknikleri ilke olarak bu özgürlüğü aydınlanma çağında düşünülemyecek boyutlarda gerçekleştirilecek araç-gereçlerdir. Maalesef bilimsel know-how genellikle eğitim, siyaset ve basın-yayın bürokratlarının gücünü artırmakta ve hazırlanmış bilgilerini kanallara ettikleri humilerin sayısını azaltmakta kullanılmıştır. Ama, aynı teknoloji, benzerleri eşleştirme, karşılaştırma ve yayınlamayı bugünkü telefon konuşmaları kadar kolaylaştırmakta da kullanılabilir.

Öte yandan, tüketimi artırarak mutluluğa erme düşünün yoksullaştırdığı ve istismar ettiği kişilere arzu edilir bir toplumun ne olduğunu tanımlama hakkı verilmelidir. Kurumsal düzenlemelerin burada tasarıldığı gibi tepetaklak edilmesi ve böylece mesleği, yoğun çalışmayı ve dinlenmeyi mal ve hizmetler yoluyla yabancılaşmadan daha değerli tutan bir teknolojik toplumun gerçekleşmesi ancak o zaman söz konusu olabilir.